

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: ремећења језичких система и језичке норме	65—77.
2. И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику	78—89.
3. Миливој Павловић: Реакције и функције	90—93.
4. Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
5. Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
6. Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
7. Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
8. М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.
9. Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику	156—178.
10. Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дахтајати</i> , <i>дрхтајати</i> и сл.	179—191.
11. Језичке поуке	192—199.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

ПАДЕЖ ОБЈЕКТА У НЕГАТИВНИМ РЕЧЕНИЦАМА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

У нашој науци о језику овај проблем је познат под именом *словенски генијтив*, и обрађиван је, више узгред, као једна од могућности синтаксичке употребе генитива, заједничке свим словенским језицима. (Наравно, из овога се изузимају македонски и бугарски језик, који су углавном изгубили падежну флексију).

Питање падежа објекта у негативним реченицама за синтаксу нашег језика интересантно је и треба му и посебно посветити пажњу.

Три су главна момента која при разматрању овога проблема треба истаћи.

Прво — језички материјал, како из говорног језика¹, тако и из језика савремених писаца, показује могућност употребе два падежна облика, генитива и акузатива, у овој функцији. И треба утврдити употребу једног и другог падежа у њој.

Друго — позиција објекта везана је, у зависности од структуре реченице, за различите синтаксичко-семантичке услове. И потребно је видети како се према њима понашају генитив и акузатив.

Треће — двојака могућност исказивања истог падежног односа довољна је индикација да се постави питање њихове нормативности у књижевном језику.

* * *

О овом питању у нашој језичкој литератури речено је, углавном, ово:

¹ Говорни језик неће бити анализиран због недостатка примера са целе територије која улази у основу нашег књижевног језика.

„Овога [партитивнога] е значења и узъ порицанѣ другій падежъ. Да би порицанѣ было подпуно, мисли се и најманьїй део онога на што прелази радња глаголска која се пориче; Ви *Грујице* ни видели нисте . . . Налази се доста често узъ порицанѣ и четвртїй падежъ место другога: Ти не држиш код себе *војводе* . . . али нема примера коему се не би налазили исти онаки с другим падежемъ. — Само је одъ речи *ишо, њо, ово, оно* обичнии четвртїй падежъ узъ порицанѣ“ (Ђ. Даничић, Српска синтакса I део, Београд 1858, стр. 118. и 123).

„Uza sve prelazne glagole, kad su zanijekani, objekat mjesto u akuzativu stoji u genitivu. Na pr. a ja ne dam moje Ikonije . . . Ali mjesto genitiva uz prelazne zanijekane glagole može svagda biti i akuzativ . . . po tim mjestima *junačke pjesme* niko drugi i ne pjeva osim slijepaca . . . Osobito rado ostaju u akuzativu zamjenice: *ovo, ono, to, što*“ (Т. Мареџић, Граматика и стилстика хрватскога или српскога књижевног језика, Загреб 1899, стр. 527—528).

„У нашем језику је обичан тзв. *словенски гениџив*, тј. гениџив уз одричне глаголе . . . Употреба словенског гениџива је доследнија код наших старијих писаца, код Вука Караџића и његових непосредних следбеника. Данас се, међутим, место гениџива уз одричне глаголе све чешће употребљава акузатив . . . Нарочито се уз одричне глаголе никада не употребљавају у гениџиву придеви, заменице и бројеви средњег рода када означавају нешто неодређено“ (М. Стевановић, Граматика српскохрватскога језика, Београд 1951, стр. 388—389).

„Zanijekani prelazni glagoli imaju objekt u genitivu ili akuzativu. Izmedju: *Nisam vidio vlaka. Takve muzikê nisam čuo* i *Nisam vidio vlak. Takvu muziku nisam čuo* nema razlike u značenju“ (Brabec—Hraste—Živković, Граматика хрватскога или српскога језика, Загреб 1958, стр. 222).

* * *

Да би се добила јасна слика стања словенског гениџива у савременом српскохрватском књижевном језику, за овај рад испитана је грађа са 1680 страна из 24 прозна дела (из сваког са по

70 страна) од 21-ог књижевника — из разних крајева језичке територије српскохрватског књижевног језика у периоду од Вука до данас. Од три књижевника — Светозара Ђоровића, Мирослава Крлеже и Иве Андрића — узета је грађа из по два различита дела (из сваког са по 70 страна) ради проверавања да ли резултати добивени из једног дела одговарају резултатима из другог, односно да би се видело да ли је за утврђивање фреквенције употребе генитива односно акузатива као објекта у негативним реченицама довољно као експерименталну јединицу узети грађу са 70 страна. Резултат је потврдан, јер цифре добивене из једног дела, углавном, одговарају онима добивеним из другог.

Језички материјал (наравно, онај који се односи на ово питање) показује да је оправдано наш савремени књижевни језик, схваћен у ширем смислу, поделити на два периода: *старији* — од Вука, углавном, до I светског рата и *млађи* — од I светског рата до данас. (Ова подела је само условна).

Као представници старијег периода нашег књижевног језика узети су: Вук Стефановић Караџић², Петар Кочић³, Стјепан Митров Љубиша⁴, Светолик Ранковић⁵, Стеван Сремац⁶, Светозар Ђоровић⁷ (два дела) и Август Шеноа⁸. Укупно — 7 писаца са 8 дела. А као представници млађег периода: Иво Андрић⁹ (два дела), Мирко Божић¹⁰, Велибор Глигорић¹¹, Вјекослав

² Први и други српски устанак. Просвета, Београд 1947, стр. 45-103. и 107-119. У даљем тексту — Вук.

³ С планине и испод планине. СКЗ, Београд 1907, стр. 3-72. У даљем тексту — Кочић.

⁴ Приповијести црногорске и приморске. СКЗ, Београд 1924, стр. 8-77. У даљем тексту — Љубиша.

⁵ Сабрана дела I. Просвета, Београд 1952, стр. 3-72. У даљем тексту — Ранк. С.

⁶ Поп Ђира и поп Спира. Просвета, Београд 1946, стр. 9-78. У даљем тексту — Срем.

⁷ Из моје домовине. Мостар 1898, стр. 5-78. и У часовима одмора. СКЗ, Београд 1906, стр. 1-70. У даљем тексту — Ђор. С. 1 и Ђор. С. 2.

⁸ Seljačka buna. Jugoslovenska knjiga, Beograd 1951, стр. 23-92. У даљем тексту — Шен.

⁹ Приповетке. СКЗ, Београд 1924, стр. 5-74. и На Дрини Ђуприја. Свјетлост, Сарајево 1948, стр. 7-76. У даљем тексту — Андрић 1 и Андрић 2.

¹⁰ Kurlani. Zora, Zagreb 1957, стр. 7-76. У даљем тексту — Бож. М.

¹¹ Кућа смрти. Просвета, Београд 1952, стр. 5-74. У даљем тексту — Глиг.

Калеб¹², Хасан Кикић¹³, Мирослав Крлежа¹⁴ (два дела), Михаило Лалић¹⁵, Бранислав Нушић¹⁶, Вељко Петровић¹⁷, Исак Самоковлија¹⁸, Бранко Ђошић¹⁹, Бранимир Ђосић²⁰, Хамза Хумо²¹, и Август Цесарец²². Укупно — 14 писаца са 16 дела.

Ексерцирано је више представника млађег периода књижевног језика него старијег зато што је, по нашем схватању, за доношење суда о нормативности пресудније стање које се налази у језику у правом смислу речи савремених књижевника.

Избор писаца извршен је, углавном, на основу два критерија: 1. да језик писца одговара нормама нашег књижевног језика, и 2. да буду равномерно заступљени писци из разних крајева наше језичке територије.

* * *

Природа проблема падежа објекта у негативним реченицама захтева да се у оквиру самог проблема изврши категоризација према основним елементима који чине његову структуру, односно — према врсти објекта, с једне стране, и врсти предиката, с друге.

Резултати испитивања показали су да је као објекат оправдано посматрати — одвојено именице (или личне заменице) од заменица „када означавају нешто неодређено“²³, а као предикат — одвојено све друге одричне глаголе од глагола *немајти*.

¹² Ponižene ulice. Zora, Zagreb 1950, стр. 7-76. У даљем тексту — Кал.

¹³ Djela I. Svjetlost, Сарајево 1952, стр. 83-152. У даљем тексту — Кикић.

¹⁴ У агонији. Савременик СКЗ, Београд 1931, стр. 5-79. и Hrvatski bog Mars. Minerva, Zagreb 1933, стр. 7-76. У даљем тексту — Крл. 1 и Крл. 2.

¹⁵ Хајка. Полит, Београд 1960, стр. 7-76. У даљем тексту — Лал. М.

¹⁶ Аутобиографија. Београд 1924, стр. 35-104. У даљем тексту — Нуш.

¹⁷ Препелица у руди и друге сличне приповетке. МС, Нови Сад 1955, стр. 5-74. У даљем тексту — Петр. В.

¹⁸ Приповијетке. Савременик СКЗ, Београд 1938, стр. 5-54. У даљем тексту — Сам. И.

¹⁹ Пролом. Просвета, Београд 1952, стр. 11-80. У даљем тексту — Ђошић.

²⁰ Покошено поље. Просвета, Београд 1953, стр. 25-94. У даљем тексту — Ђос. Б.

²¹ Адем Чабрић. Свјетлост, Сарајево 1947, стр. 7-76. У даљем тексту — Хумо.

²² Вјегунци. Minerva, Zagreb. 1933, стр. 7-76. У даљем тексту — Цес.

²³ Стевановић М., о. с., стр. 389.

Према томе, класификација је оваква:

1. Негативне реченице у којима је објекат именица (или лична заменица) а у предикату имају: а. било који глагол изузев глагола *немајти*; б. глагол *немајти*.

2. Негативне реченице у којима је објекат заменица када означава нешто неодређено а у предикату имају: а. опет ма који глагол сем глагола *немајти*; б. глагол *немајти*.

1. а. Негативне реченице у којима је објекат именица (или лична заменица) а у предикату било који глагол изузев глагола немајти

1.

У ексцерпираној грађи налази се 1301 пример са именицом (или личноm заменицом) као објектом ове врсте негативних реченица. То ће бити довољно велики број да се резултати добивени овом анализом могу сматрати правом сликом стања словенског генитива у нашем савременом књижевном језику.

Да би се имао преглед ове анализе и за сваког писца понаособ и за сваки од ова два периода савременог књижевног језика, резултати испитивања даће се представљени у табели. Резултати су одвојено дати за сваког писца, за сваки период посебно и за оба периода узета заједно. За свако дело одвојено су посматрани језик којим говори сам писац („језик писца“) и језик којим говоре личности дела („језик личности“). То није учињено једино за она дела у којима је језик писца једнак језику личности. (То се углавном односи на дела у којима нема дијалога, или, ако их има, води их сам писац). Показиван је најпре апсолутни број, а затим проценат примера одговарајућег типа нађених на 70 страна текста. У рубрици „уопште“ дати су (изражени у процентима) резултати испитивања и језика писца и језика личности узетих заједно.

Скраћенице у табели: Г — генитив; А — акузатив; А-Г — акузатив једнак генитиву (то се односи на оне примере у којима није могуће идентификовати акузатив односно генитив — тј. на именице мушкога рода које означавају жива бића или на личне заменице — код којих је акузатив облички једнак генитиву; ти примери при израчунавању процената нису узети у обзир).

Према резултатима израженим у процентима који су изведени из малог броја примера мора се бити резервисан јер они имају пун смисао тек у општем резултату, или за сваки период или за оба периода узета заједно.

Треба имати у виду и могућност да су лектори (или коректори) могли у језику дела исправити понеки генитив на акузатив или акузатив на генитив. Али ово морамо апстраховати.

1. а. Негативне реченице у којима је објекат именица (или лична заменица) а предикат било који глагол изузев глагола *немајти*

	језик писца					језик личности					уопште	
	Г	А	А-Г	Гу%	Ау%	Г	А	А-Г	Гу%	Ау%	Гу%	Ау%
старији период												
Вук	11	10	23	52,38	47,62	јез. личности = ј. писца					52,38	47,62
Кочић	3	7	3	30	70	6	2	22	75	25	50	50
Љубиша	17	29	46	36,95	63,04	јез. личности = ј. писца					36,95	63,04
Ранк. С.	16	14	12	53,33	46,66	5	10	6	33,33	66,66	46,66	53,33
Срем.	9	16	15	36	64	5	10	8	33,33	66,66	35	65
Ђор. С. 1	4	3	18	57,14	42,85	2	—	5	100	0	66,66	33,33
Ђор. С. 2	9	8	22	52,94	47,05	10	—	13	100	0	70,38	29,62
Шен.	12	3	6	80	20	22	12	33	66,66	33,33	69,39	30,61
заједно	81	90	145	47,36	52,63	50	34	87	59,52	40,47	51,37	48,62
новији период												
Андрић 1	3	29	20	9,37	90,62	6	6	8	50	50	20,45	79,55
Андрић 2	5	37	21	11,9	88,09	5	5	3	50	50	19,23	80,76
Бож. М.	3	20	14	13,04	86,95	—	4	3	0	100	11,11	88,88
Глиг.	—	27	17	0	100	јез. личности = ј. писца					0	100
Кал.	6	34	14	15	85	јез. личности = ј. писца					15	85
Кикић	3	16	8	15,78	84,21	—	6	5	0	100	12	88
Крл. 1	3	17	16	15	85	јез. личности = ј. писца					15	85
Крл. 2	9	18	12	33,33	66,66	1	7	2	12,5	87,5	28,57	71,42
Лал. М.	4	25	36	13,79	86,2	—	3	3	0	100	12,9	87,09
Нуш.	1	32	12	3,03	96,96	јез. личности = ј. писца					3,03	96,96
Петр. В.	4	43	25	8,51	91,48	јез. личности = ј. писца					8,51	91,48
Сам. И.	7	12	2	36,84	63,15	1	2	1	33,33	66,66	36,36	63,63
Ђошић	7	13	11	35	65	7	5	8	58,33	41,66	43,72	56,27
Ђос. Б.	4	13	8	23,52	76,47	јез. личности = ј. писца					23,52	76,47
Хумо	5	18	13	22,72	72,27	3	2	1	60	40	28,57	71,42
Цес.	—	27	7	0	100	—	5	3	0	100	0	100
заједно	64	381	263	14,48	85,61	23	46	37	33,33	66,66	16,92	83,07
оба периода												
заједно	145	471	408	23,57	76,42	73	80	124	47,71	52,28	28,38	71,61

На основу података који су дати у табели могу се извести неки општи закључци о употреби генитива односно акузатива у овој функцији.

1. Употреба словенског генитива код писаца старијег периода упадљиво је већа него код писаца новијег периода. Процес смањивања фреквенције употребе генитива и ширења акузатива у овој са општесловенског гледишта првобитној генитивској функцији развија се доста брзо. Према изложеним подацима, у периоду од Вука до данас употреба генитива спала је на једва шестину укупног броја примера са овом синтаксичком позицијом, иако је у старијем периоду премашала половину тог броја.

2. Искључиву употребу генитива не налазимо ни код једног писца, чак ни у старијем периоду, једино у језику личности у оба Ђоровићева дела, док искључиву употребу акузатива срећемо у језику два писца — Глигорића и Цесарца (код Цесарца и у језику писца и у језику личности) — и у језику личности код два писца — Божића и Лалића.

3. Ако се језик ових писаца посматра локализовано, може се донети суд о територијалној распрострањености употребе словенског генитива. Овај рад нема за циљ такво испитивање, али се узгред може рећи да се словенски генитив далеко више чува у језику писаца из Босне и Херцеговине него у језику писаца из других крајева.

Ово се може документовати са две чињенице које се виде из саме табеле, а које готово подједнако вреде за све писце из Босне и Херцеговине оба периода нашег књижевног језика:

а. Фреквенција употребе генитива код њих је већа него код других писаца. Исп. за старији период — код Кочића и Ђоровића (у оба дела), а за млађи — код Андрића (у оба дела), Самоковлије, Ђопића и Хума. (Из овога се изузима једино Кикић).

б. Код ових писаца фреквенција употребе генитива упадљиво је већа у језику личности него у језику писца (изузев Самоковлије и Хума, код којих се због малог броја примера не може донети суд о језику личности дела), док је код писаца из других крајева случај обрнут. Ово треба нарочито истаћи. Што у језику писаца има мање словенског генитива него у језику личности, знак је да су га и сами писци осећали као дијалекатску особину

и свој језик су свесно ослобађали те конструкције, било под утицајем књижевног језика било под утицајем средине у којој су живели. Мислим да се тиме може објаснити и стање код Кикића.

2.

Намеће се питање да ли је употреба генитива односно акузатива у функцији објекта ове врсте негативних реченица везана (бар приближно) за извесне синтаксичко-семантичке услове или је она случајна — у оба периода.

Да би се добио одговор на ово питање, испитана је целокупна грађа (из разлога који ће се касније видети — и из писаца који знају само за употребу једног облика). Резултати испитивања даће се у табели, ради уштеде у простору. Бројке означавају број нађених примера одговарајућег типа, а не проценат.

Анализа синтаксичко-семантичких услова употребе генитива и акузатива у функцији објекта негативних реченица типа 1а

карактеристике објекта	старији период				новији период			
	језик писца		језик личн.		језик писца		језик личн.	
	Г	А	Г	А	Г	А	Г	А
а. род :								
мушки	41	26	24	13	31	142	11	14
женски	30	48	15	16	20	156	7	23
средњи	10	16	11	5	13	83	5	9
б. број :								
једнина	78	63	50	28	63	311	23	34
множина	3	27	—	6	2	70	—	12
с. одређеност :								
одређен (укупно) . . .	15	80	9	28	18	293	4	32
атрибутом	13	48	9	10	15	178	3	20
квалиф. генитивом . . .	—	6	—	4	—	24	—	—
др. квал. падежом . . .	—	6	—	3	—	15	—	2
зав. реченицом	1	4	—	—	—	8	—	1
контекстом	—	7	—	8	1	42	—	4
властито име	1	8	—	3	1	9	1	4
рел. зам. (који и др.) . .	—	1	—	—	1	17	—	1
неодређен (укупно) . . .	66	10	41	6	46	88	19	14
од тога множина	3	5	—	—	1	46	—	5
д. примери у којима се осећа партитивност . .	5	1	6	—	19	1	1	—
е. уобичајене фразе, устаљени изрази	28	—	24	1	19	15	10	2

Ова анализа не пружа податке из којих се могу извести категорични закључци и поставити као норме, али, ипак, она показује извесне тенденције у језику које не би требало занемарити. Које су то тенденције видеће се ако се пажљиво размотре резултати табеле.

а. Род именице која је у функцији објекта ове врсте негативних реченица показује да је у све четири рубрике генитива (и језик писца и језик личности — кроз оба периода) од укупног броја примера највећи број — мушког рода, а у све четири рубрике акузатива највећи је број примера — женског рода. Чињеница да се ово понавља у оба периода може навести на закључак да губљење словенског генитива у нашем језику има извесне везе и са губљењем ненаглашених дужина. Наиме, с обзиром да највише именица женског рода спада у III врсту (са наставком *-a*) и с обзиром да су оне после губљења дужина облички изједначиле генетив јединине и акузатив множине, могуће је да се у овој функцији почео више употребљавати акузатив да не би дошло до евентуалне забуне. Овоме иде у прилог и факат да се словенски генитив најбоље сачувао баш у једном делу наше језичке територије у коме се и дужине добро чувају.

Број примера средњег рода увек је најмањи.

б. Број именице - објекта већ упућује на један категоричнији закључак. Што се тиче акузатива — број није битан, именица у овој функцији може бити подједнако и у јединини и у множини, али је за генитив број релевантан. Од 219 примера са објектом у генитиву само је 5 у множини (3 из старијег и 2 из млађег периода):

Врана врани очију не вади (Вук, 66). — Који пак неће с њима пристати на ово, они данас нека изиђу из вароши пред нас, да не палимо кућа и правим људима (И., 85). — *Suhonja gledaše zgrbljen u zemlju, te nijesi mu od gustih obrva vidio očiju* (Шен., 34). — *Vuglენაა . . . isučე iz sebe muklo . . . i ne diže očiju s kolica pred sobom* (Кал., 18). — *Napeta snaga stenje . . . i vidiš u luku četrnaest vidičkih sinova raskoračenih . . . četrnaest brončanih statua kakovih još nijedan genije nije modelovao* (Кикић, 127).

Први, трећи и четврти пример су уобичајене фразе и на основу њих никакав закључак не може се донети, јер се у таквим

клишетираним изразима старо стање језика најдуже чува (исп. под е). Други (Вуков) и пети (Кикићев) пример представљају стварну употребу генитива множине у функцији ове врсте објекта. Само је факат да су то усамљени примери.

Неколико примера са акузативом:

Паптровићи не пеку овнове с главом (Љубиша, 28).

— Не може човјек никако да разумије таке ствари (Ђор. С. 2, 18). — Пајо . . . није чуо ударце, није видио како га туку (Ђопић, 23). — *Zapisali su ga i nije dobio svoje cipele* (Крл. 2, 15).

с. У овом делу анализе поставља се питање о ближој детерминисаности (синтаксичкој и семантичкој) односно недетерминисаности објекта. Најпре је показан општи збир примера на било који начин детерминисаних, а у даљих седам рубрика изнета је врста детерминације објекта: атрибутом (једним или више); квалификативним генитивом; квалификативним неким другим зависним падежом; зависном реченицом; контекстом (односи се на случајеве где је објекат одређен ранијим текстом или самом ситуацијом); као властито име (то није синтаксичка али је семантичка одређеност); када је објекат релативна заменица *који*, *какав* и сл. (то је одређеност самим тим што се релативна заменица односи на већ одређен појам). Последњим двома рубрикама под с. обухваћени су сви случајеви ван ових, односно сви објекти који нису ни синтаксички ни семантички одређени. (Једино су у овој категорији одвојено показивани случајеви са објектом у множини, јер то овде није без значаја. Наиме, сама употреба множинског облика показује да ту неодређеност обично није потпуна, да се предмети мишљења посматрају конкретније — више као скуп него као врста појмова).

У све четири рубрике генитива знатно је већи број оних случајева који су синтаксичко-семантички неодређени (172) од одређених (46). Код акузатива је обрнуто — већи је број примера синтаксичко-семантички одређених (433) од неодређених (118). Разлике између ових цифара реално су и веће када се узме у обзир да велики број одређених генитива отпада на примере са партитивном нијансом и на устаљене фразе — што условљава употребу генитива (в. ниже под d и e), а велики број неодређених акузатива на примере у множини — што условљава, и без друге

одређености, употребу акузатива. Према томе, синтаксичко семантичка детерминација објекта утиче на падеж објекта. Неће бити на одмет да се та појава нешто ближе размотри и илуструје понеким примером.

Одсуство синтаксичко-семантичке детерминације објекта везано је за ширу употребу генитива:

Видиш да ни ми ни ти нијесмо кадри мира учинити (Вук, 63). — *Ali u ratu nije mogao naći sebi mjesta, nije imao čim da se oduševi* (Кал., 8);

— али не спречава ни употребу акузатива:

Кад виде тројица Кањоша намрде се, јер помисле да Паштровићи неће слати замјеницу дужду (Љубиша, 16). — *Kad pomoć ne ište ne će mu je ni dati* (Бож. М., 15).

Детерминисаност објекта јасно потегира употребу акузатива, али би се рекло да степен те условљености зависи од врсте детерминације.

Потпуну или готово потпуну условљеност имамо када је детерминација извршена:

квалификацијивним генитивом (34 примера — сви у акузативу):

Благо оном који у таквом метежу не изгуби свијест свога племена и величанство свога имена (Љубиша, 58).

— Није могло ни једно ни друго да прикрије тремало у гласу ни израз срећног чуђења у очима (Петр. В., 58);

квалификацијивним којим другим зависним падежом (26 примера — сви у акузативу):

Ја мислим да нам ни сад нећете одбити позив на „јаузн“ (Срем., 70). — *Uzio sam . . . odgovori . . . ne pokazujući volju za dalji razgovor* (Кал., 67);

зависном реченицом (од 14 примера само је један у генитиву):

Г Лујо иде замишљено са Јабланом. Удубио се у мисли — не чује он те галаме, тог живота, који се око њега шири (Кочић, 6).

А Све јунаштво Краљевића Марка не може му пред свијетом опрати љагу што је био турска удворица (Љубиша, 73). — Али овога пута он не ће да каже своје мишљење, које је свакако особито разрађено (Кал., 34).

(Пример са генитивом може се објаснити *накнадном* додатошћу зависне реченице);

контекстом (од 62 примера само је један у генитиву; према овој констатацији треба бити обазрив јер је питање схватања контекста ствар релативна):

Г Ја те пуштам s fronte! Dobro je! Ali mi zadaj poštenu riječ, da ćeš tu tvoju kuju ustrijeliti na svaki način! . . . I oputovao je zidar Viktor s fronte i nije ustrijelio žene! (Крл. 2, 22).

А Пред вече је дошло неколико Јевреја да у Рафиној соби рекну молитву . . . Људи моле . . . молитва им је страствена и тиха . . . Рафо не чује молитву . . . свијест му је помућена (Сам. И., 20). — Ненад Бајкић . . . био је тога дана необично горд јер је дивна кожна лопта његова, чија кожа мирише на ново и шкрипи под притиском руку, његова . . . Он се сети да није понео лопту и би га жао (Ћос. Б., 42);

као власитио име и сл. (од 27 примера 3 су у генитиву):

Г Стога не постим Петрова поста (Ђор. С. 2, 33). — Још од Ђурђевдана нисам видио стрине (Ђопић, 35). — Присталице нове државе . . . чине се да и не виде Алије (И., 44);

А Јуцо, дете моје, не слушај ти тату (Срем., 48). — Малу Дану тај инцидент, чини се, није убедио (Петр. В., 39);
као релативна заменица који, какав и сл. у функцији објекта
(од 20 примера само је један у генитиву):

Г Napeta snaga stenje . . . i vidiš u luku četrnaest hrabrih vidičkih sinova raskoračenih . . . četrnaest brončanih statua kakovih još nijedan genije nije modelovao (Кикић, 127).

А Стаде теглити за дебео конопац, који ми нисмо ни опазили (Кочић, 62). — А он је . . . вечито у борби са оном нарочитом бедом која често прати стихотворце . . . и коју никакве плате и награде не могу зајазити (Андрић 2, 68).

П р и м е т н а иако не тако доследна условљеност употребе акузатива детерминисаношћу запажа се и када је детерминација изведена:

аирибутом (од 296 примера 246 је у акузативу а 40 у генитиву):

Г Imam hvala bogu i bez Božjakovine dosta, ali nigdje ne mogu si sviti pravoga gnijezda (Шен., 36). — Анкица је

данас ушла у Рафину собу снуждена. Није носила бијелог рупца, била је гологлава (Сам. И., 11).

А Али да знате и то да нећу на вас дићи војску турску (Вук, 58). — Ти си свој господин, ти не кријумчариш талијанску свилу (Крл. 1, 35).

Констатована зависност употребе генитива и акузатива од одређености објекта везује овај проблем и за стил писца. Наиме, једна чисто стилистичка категорија — склоност писца ка конкретизованијем или општијем казивању — има одраза на фреквенцију употребе одређеног односно неодређеног објекта, па преко тога и на фреквенцију употребе акузатива и генитива у негативним реченицама овога типа. Отуда неће бити случајно што се у делима у којима доминира употреба једног од та два падежна облика запажа и преовлађивање одговарајућег синтаксичко-семантичког типа објекта (тј. склоност неодређености напореда са преовлађивањем генитива, а склоност конкретизованом казивању напореда са потенцираном употребом акузатива). То илуструје нпр. језик личности у оба Ђоровићева дела (искључива употреба генитива) — где од 12 примера 11 показује неодређеност објекта; с друге стране код Глигорића и Цесарца (искључива употреба акузатива) јасно преовлађују примери са одређеним објектом (47 одређених према 12 неодређених — за оба писца заједно). Можда би се овде могло говорити и о извесној општијој појави везаној за књижевне епохе, тј. о склоности писаца новијег периода већој конкретизацији стила; показатељи из наведене табеле као да то потврђују: однос примера са одређеним према примерима са неодређеним објектом нешто је већи у новијем периоду (отприлике 1,5 : 1) него у старијем (приближно 1 : 1).

Резултати ове анализе (бар неки од њих) морају се, свакако, примити са резервом, јер је за синтаксичко-семантичка испитивања потребан већи број примера, а њих је за извесне категорије било недовољно. Тако, иако у ексцерпираној грађи код неких писаца не налазимо употребу генитива, не значи да они за њу апсолутно не знају; она је код њих, вероватно, сведена на исказивање посебних синтаксичко-семантичких односа — на партиитивност, на појачану негацију и сл.

d. Употреба генитива може бити условљена и партиитивношћу — када се у реченици осећа наглашено потпуно одрицање обу-

хватања објекта глаголском радњом, ни најмањи део објекта се не обухвата; по овоме су овакви примери сродни онима са глаголом *немајти* (в. ниже). Од 33 таква примера — 31 је са објектом у генитиву, а само 2 са објектом у акузативу:

Г А ја њему: нећу вам, господо, новца ни једнога узети, кад сте осудили да се жбир шалио и да ми шалу плати (Љубиша, 11). — Кола пролазе и не остављају трага; људи пролазе и не остављају трага: јер се блато, густо и житко ... одмах за њима склапа (Гос. Б., 67).

А Он је сам заповедио да се тога дана ништа не ради, и побожни свет поп-Ђириног и поп-Спириног села ниједну ни написану божју заповест није тако свесрдно испуњавао као ову усмену (Срем., 54). — Даљи опис мога живота поверио сам једноме своме пријатељу ... за којег сам се уверио да ни једну ствар не казује онако како је она била, већ је увек допуњује ... не би ли је улепшао (Нуш., 37).

е. Употреба генитива је чешћа и када је реченица устаљени обрт, уобичајена фраза. Ово је, заправо, последица чињенице да је старина на страни генитива, а у клишетираним обртима начелно се чува старије стање. Од 99 оваквих примера — 81 је са објектом у генитиву, а 18 са објектом у акузативу:

Г Те ноћи није могао ни ока склопити (Ђор. С. 1, 43). — *Perka* је већ *petnaest dana u svom selu Otoku*, а да *nikom* није ни ријећи *zucnula o svom poslu* (Бож. М., 23).

А Симо ковач ... некако се необично накашља — полако, тихо, да никоме не обрати пажњу (Ранк. С., 46). — Теби је заповеђено да то ... тело бациш ... а шта ће последије бити од њега о том ти бригу не водиш (Андрић 2, 55).

Поред ових момената испитивани су још неки који би евентуално могли утицати на употребу генитива односно акузатива у овој функцији, али се није дошло до јасних показатеља²⁴.

²⁴ Да ли именица-објекат означава живо биће или ствар, стање, особину и сл. не показује видан утицај на падеж објекта. Истина, анализа је показала да је сразмерно мањи број примера с генитивом (1:4,4) када именица-објекат значи живо биће, а већи (1 : 2,3) када именица-објекат означава ствар, стање и сл. То би се делимично могло објаснити тиме што су именице које означавају жива бића самим тим одређеније од оних које означавају ствари, стања и сл., само према овим резултатима мора се бити резервисан јер је велики број именица које означавају жива бића искључен из

3.

Суд о нормативности употребе једног од ових двају облика у нашем савременом књижевном језику тешко је донети, прво зато што је процес губљења словенског генитива у функцији објекта ове врсте негативних реченица још увек у току, и, друго, зато што се примећује извесна синтаксичко-семантичка диференцијација ових двају облика.

Једино што се сигурно може рећи је то: да апсолутна употреба генитива не одговара нормама нашег савременог књижевног језика, самим тим што је у њему не налазимо.

Ипак, за суђење о нормативности најбоље је да се позовемо на општи резултат фреквенције употребе генитива односно акузатива у језику самих писаца у новијем периоду књижевног језика: 14,49% генитива и 85,64% акузатива. Наравно, уз ово треба водити рачуна о посебним условима показаним у извршеној анализи.

1. *б. Негативне реченице у којима је објекат именца (или лична заменица) а предикат глагол не м а њ и*

1.

У целокупној ексцерпираној грађи нађено је 163 примера ове врсте негативних реченица. Од њих је 125 са објектом у генитиву и 14 са објектом у акузативу (у 24 примера падеж објекта није идентификован).

Према томе, проценат фреквенције употребе генитива је 89,89% а акузатива 10,10% (за оба периода узета заједно). Интересантно је да су приближно исти резултати и посебно за сваки период: за старији — 92,66% генитива према 8,33% акузатива,

анализе због једнакости акузатива и генитива једине. Врста предиката и ред речи у реченици изгледа да не утичу на падеж објекта (однос примера с објектом у генитиву према онима с објектом у акузативу у реченицама с простим предикатом износи 1 : 2,2, а када је предикат сложен 1 : 3,7; када је ред речи у реченици нормалан тај однос је 1 : 2,6, а када је поремећен 1 : 2,3). Испитивано је и да ли *ни*, *нији* када стоји уз било који члан реченице утиче на падеж објекта, али се није дошло до сигурнијих резултата, иако би се рекло да се генетив нешто боље чува кад уз објекат стоји *ни*, *нији* (однос генитива и акузатива овде је 1 : 1,3, а видели смо да је генерални однос неповољнији за генитив — 1 : 2,5).

за новији — 89,32% генитива према 10,67% акузатива. Тенденција ка ширењу употребе акузатива је незнатна.

Примери са акузативом нађени су код: Љубише — 1 пример, Сремца — 2, Глигорића — 1, Кикића — 1, Крлеже — 1 (Крл. 2), Лалића — 4, Нушића — 3, В. Петровића — 1.

Код осталих писаца нису нађени примери са акузативом.

2.

За чување словенског генитива у негативним реченицама овога типа мора се тражити објашњење (поред осталог) у самој семантици глагола *немајти*.

Глагол *немајти* значи одрицање имања (најчешће поседовања) објекта, и то одрицање је потпуно — одриче се имање *и најмањег дела, и шрага, и шрунке* објекта. Тиме је семантички условљена партитивност, а самим тим то је основа за чување употребе генитива. (Ово наглашава и професор М. Стевановић у својим универзитетским предавањима).

Ово се може запазити и у примерима:

Г Ја сам се, игумане, потурчио, не имавши мученичке крепости (Љубиша, 72). — *Za svoga upravitelja postaviti će velmožni moj gospodar literata Grgu Dombaja ... koj' ovdje blizu nikakova roda neima* (Шен., 30). — Са путницима које је превозио није хтео да има ни разговора ни додира (Андрић 2, 19). — Да ја ни овдје, у свом послу, немам мира, па то је ужасно! (Крл. 1, 14).

Иако процес губљења словенског генитива као објекта у овој врсти негативних реченица није у развоју, ипак се не могу категорички разграничити синтаксичко-семантичке позиције у којима се јавља генитив од оних у којима се јавља акузатив; може се једино рећи да су примери са акузативом редовно условљени одређеношћу објекта:

А Жалио сам у својој крутој раздражености, што Млечићи немају сви једну једикту главу, да их једнијем махом посјечем (Љубиша, 74). — Људи се крећу достојанствено напред; ниједан нема лулу у устима, него са штаповима у рукама иду и разговарају се, а жене и ћерке за њима

(Срем., 58). — Па онда питање: зашто жене немају бркове, морало се у мојој детињој души јавити као далеко предосећање познијега, феминистичкога покрета (Нуш., 77). — Она сигурно нема пропусницу — изгубила ју је, или је није никад ни имала — зато дрхти (Лал. М., 16).

3.

Што се тиче нормативности, сигурно је само: прво — да се искључива употреба акузатива не среће ни код једног писца, и друго — да је фреквенција употребе генитива односно акузатива приближно иста у оба периода.

*2. а. Негативне реченице у којима је објекат заменица
када означава нешто неодређено а њредикаат било
који глагол изузев глагола немаи и*

У целокупној ексцерпираној грађи налази се 314 примера ове врсте негативних реченица. Од њих је 303 са објектом у акузативу и 11 са објектом у генитиву.

Свих 11 примера са генитивом су Шеноини. Поред њих, код Шеное је нађено и 19 примера с објектом у акузативу. Примери с генитивом:

Ali čega Vi, velečasni amice moj, ne znate, evo je ovo (Шен., 35). — Ne činim toga radi svoje koristi (I., 40). — No ja opet svega toga ne razumijem (I., 45).

Примери с акузативом (ни Шеноини ни други) не показују никакву синтаксичко-семантичку разлику у односу на примере с генитивом:

Алекса је једнако одрицао ... да не зна ништа за њу (Вук, 56). — Не смијем му то казати (Ђор. С. 1, 9). — Zašto vi sve to ne kažete banu (Шен., 82). — Silvestar nikoga ne upita ništa (Бож. М., 43). — Из шуме се чула живахна граја и цвркулт птица, али старац то није примећивао (Ђопић, 12).

Употреба објекта у генитиву у овој врсти негативних реченица није уобичајена у данашњем књижевном језику.

2. б. *Негативне реченице у којима је објекат заменица када означава нешто неодређено а предикат глагол нема и ни*

У целокупној ексцерпираној грађи налази се 24 примера негативних реченица овога типа. Од њих је 23 са објектом у акузативу и 1 с објектом у генитиву. (Код Шеное није нађен ниједан пример ни с акузативом ни с генитивом).

А Све ми се чини да немам ништа (Кочић, 12). — Ти никада немаш ништа (Крл. 1, 67). — Ја *dođuse* *ne*мам *ništa* *protiv* *toga* (Цес., 20).

Употреба објекта у генитиву ни у овом типу негативних реченица није уобичајена. Што се тиче нађеног примера са генитивом, он је нешто друкчијег типа, тј. у њему је заменица *ништа* удружена са придевом:

Ја немам ничег жидовског у себи (Крл. 1, 14).

Тим он представља прелазни случај између категорије 1б, где у објекту преовлађује генитив, нарочито кад је објекат исказан придевом који значи нешто неодређено (нпр. *немам жидовског у себи*) — и ове категорије (*немам ништа*)²⁵. Чињеница да је нађен само један пример оваквог типа мора се сматрати случајном, јер спроведена импровизирана анкета показује да се у таквој позицији и генитив широко употребљава.

Да закључимо. Стање словенског генитива у српскохрватском књижевном језику у периоду од Вука до данас различито је и у односу на временски период, с једне стране, и у односу на врсту негативне реченице у којој се као објекат јавља, с друге стране. Употреба словенског генитива различита је и у односу на територију књижевног језика; словенски генитив се најбоље сачувао у језику писаца из Босне и Херцеговине — у оба књижевна периода.

У негативним реченицама у којима је објекат именица (или лична заменица) а предикат било који глагол изузев глагола *немати* процес губљења генитива у функцији објекта је видан брзо се развија, али није потпуно завршен.

²⁵ Придеви средњег рода који означавају нешто неодређено када су у функцији објекта било које од ових врста негативних реченица нису посебно обрађивани зато што ексцерпирана грађа није пружила довољан број таквих примера за анализу.

Падеж објекта у овој врсти негативних реченица зависи од извесних синтаксичко-семантичких услова. Запажено је да је пира употреба генитива везана за одсуство синтаксичко-семантичке детерминације објекта, за партитивност и за реченице које су устаљене фразе; а да акузатив најбрже продире у позиције детерминисаног објекта. Посебно треба истаћи да је врло мали број примера са објектом у генитиву када је именица-објекат у множини.

У негативним реченицама у којима је објекат именица (или лична заменица) а предикат глагол *немају* употребљава се скоро искључиво објекат у генитиву, а тенденција ка ширењу акузатива доста је слабо изражена. Ово се објашњава самом семантиком глагола *немају*, односно увек присутном партитивношћу.

У негативним реченицама у којима је објекат заменица када означава нешто неодређено (без обзира на глагол у предикату) — употреба генитива у функцији објекта није уобичајена ни у старијем ни у млађем периоду нашег књижевног језика.

Даринка Горџан-Премк